

**AUÑEMENDIKO LOREA (1898):
EUSKAL ELEBERRIGINTZAK EHUN URTE**

Zumaia, 1998-XI-19

Ana M.ª Toledo

Atseginez jaso nuen Euskaltzaindiaren zuzendaritzak gaurko ekitaldian parte hartzeko egin zidan gonbita. Abagunea probetxatuz eskertzen dudan gonbitak ospakizuna gogarazten zidan, *Auñemendiko Lorearen* mendeurrena, alegia, eta gai horren inguruan mintzalditxo eskatzen. Gaiak mintzaldi batzuetarako ematen duenez, nik neuk hartu ahal izan dut gaurko ihardunaldiari izenburua jartzeko lizentzia: *Auñemendiko Lorea (1898): euskal eleberrigintzak ehun urte*. Izenburu honekin *Auñemendiko Lorearen* mendeurrena, euskal eleberrigintzaren mendeurrenera zabaldu nahi nuke, hain zuzen ere, zabaltze hori zilegiztatzten duten oinarriak izan badirelakoan. Nire ondorengo hitzak horretara zuzenduko dira, hau da, euskal eleberrigintzaren mendeurrena ere ospatzen ari garela azaltzera.

Jakin badakigu, data, egile eta titulu konketuak mugarriztat ipintzeak pis-ka edo puska bat zor diola konbentzioari eta ihardunaldiari eman diogun izenburua bide, 1898an, Txomin Agirrerren *Auñemendiko Lorean* ari gara jartzen euskal eleberriaren sorrera. Gertaera honek ere konbentzioari zerbait zor dio. Zinez euskal kontagintza ez da hasten 1898an, lehenago baino. Mende hasieraz geroztik, poliki-poliki lantzen joan den soroa da kontagintzarena: eleberria ez da sortzen egun batetik bestera. Astiro-astiro esparru-hedaketari ekin dio prosak. XIX. menderate prosa diskurtsiboak ez du besterekin banatu bere alorra. Prosa-mota bakar legez landu da XVI. mendean sortu zenetik. Ia hiru mende beharko ditu, hesiak hautsiz, bide berriak urratzen hasteko autu, eta oro har kontaketa bidez. Ibilaldi luze eta urri samar baten ondotik, mende-mugan, 1898an, kokatuko genuke eleberriaren sorrera. Beraz, “*Auñemendiko Lorea* (1898): euskal eleberrigintzak ehun urte” horrek konbentzioari zerbait zor dio. Zorrak zor, izenburua eta, jakina, beronen esanahia onar daiteke. Onarpen hau oinarritzatza bideratuko da nire gaurko mintzaldi hau.

Ezari dugun helburua betetzeko XIX. mendean barrena ibilaldi arin bat egingo dugu. Ibilaldi horrek bi gertaera utziko dizkigu agerian. Gertaera horietako bat honakoa da: testu-ekoizpenaren aldetik, XIXan zehar prosa diskurtsiboak nagusi izaten jarraitzen du, baina halako oparotasunarekin ez bada ere, apal-apal prosa narratiboak bere agerrera egiten du. Bestea, berriz, ondokoa:

prosa narratiboak mendearen azken herenean agerrera eginagatik, mende-mugararte, 1898rarte, nekez jar daiteke eleberriaren sorrera. Sorrera hau egile, data eta titulu batean zehaztekotan, Agirre, 1898a eta *Auñemendiko Lorea* hirukotea aipatu behar.

Honela bada, gaurko ihardunaldiaren lehen urratsa *Auñemendiko Lorearen* aurretik euskal prosa diskurtsiboaren eremua uzten duten testuen altxorrak hartzen duen neurria azaltzea izango da. Altxor horretan eleberri izendapena eman dakiokkeen titulurik nabarmenduko ez denez, *Auñemendiko Lorearen* azterketara joko dugu xede jakin batekin: izenburu horretan euskal eleberriaren hasiera ezar daitekeen atzeman. Azterketa burutzeko bi ikuspuntutatik begiratu dugu Txomin Agirrek argitaratutako lehen liburua. Lehen begiradak ezaugarri es-trintsekoetan erreparatuko du, alegia, eleberri deitu izan diren testuak mugatzean erabili diren kanpo-ezaugarriak izango ditu ardatz, datu objetiboen bidez neur daitezkeen haiek, hain zuzen ere: luzera, kasu. Ondoren bai, ondoren ezaugarri intrintsekoak bihurtuko dira aztergai, barnera begiratu, testua, *Auñemendiko Lorea* eta bere eraketa eraikiko da aztergune. Beraz, labur bada ere, deskribatu egingo dugu eleberria, zer eta nola kontatzen duen azaldu eta deskripzio honen argitan eleberrizat jo dezakegun planteatu, kontrako eta aldeko arrazoiak emanaz. Azkenik, ondorioen ordua izango da, ibilbidearen amaiera-rena. Amaiera horrek erakutsiko ahal du mintzaldi honi eman diogun izenburuaren egokitasuna! Hau da, *Auñemendiko Lorearen* mendeurrena betetzean euskal eleberrigintzak mendeurrena betetzen duela, izenburuaren egokitasuna frogatua edo erakutsia gelditzen dela.

Honenbestez, jarraituko dugun bidea honakoa da: izenburuan tesia ezarri, tesi honen aldeko eta kontrako argumentuak eman garapenean eta, bukatzeko, ondorioetan tesia "frogatua" utzi. Ihardunaldiari egituratze-modu ezaguna emango diogu, nahiz eta aurretiaz jakin, Agirrek egituratze-modu honen erabileran agertu zuen trebezia erdiesteza ez dugula eskuratuko. Ezta urrik eman ere. Berak nola sermoiak hala eleberriak taxutzerakoan arrazonamendu-modu honi atera zion etekinetik eta erakutsi zuen maisutasunetik urrun geldituko gara, alegia, maila hori lortzea ezinezkoa bazaigu ere, bihoa hitzaldiaren eraketa hau lehen eleberrigileari egindako omenaldi xume legez, bere lehen eleberriaren mendeurren honetan.

Gatozen bada agindutakoa betetzen hastera. Esan bezala XIX. mendearen hastapenetan koka daitezke prosa diskurtsiboaren eremua zabaltzen hasi dela adierazten duten lehen zantzuak. Ordurarte prosa diskurtsiboak ez du besterekin banatu prosaren alorra (1). Bera eta berea bakarrik izan da. Baina Juan

(1) Izan bada 1653ko eskuizkribu bat honako izenburupean: *Modo breue de aprender la lengua Vizcayna compuesto por el Ldo. Rafael Micoleta, presbyt.º de la muy leal y noble Villa de Bilbao*. Jakina denez, Mikoletaren idazlan honen atal bat autu edo elkarrizketak osatzen dute. Itzulpenak dira. Ik. IRIGOYEN, Alfonso: "Bilbo eta euskara" in *Euskera*, XXII (2. aldia), 1977. Ik., halaber, SARASOLA, Ibon: "Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos" in *ASJU*, XVII, 1983. Edonola ere, Mikoletaren idazlanak ez zuen argirik ikusi XIX. menderarte.

Antonio Mogelek mendearen hasieran *Peru Abarca* idazten duenean (2), autuari irekitzen dio bidea; bere iloba Bizenta Mogelek *Ipui onac* 1804an argitaratzen duenean, alegiari. Bizenta Mogelen alegiak itzulpenak dira; Juan Antonio Mogelen idazlanak jarri zion azpitoluari erantzuten dio: “Euskaldun baserriar bakarti baten eta Maixu Juan izeneko bizargin kaletar baten arteko autuak”. Marko narratibo xume baten barnean garatzen badira ere, eta, noiz edo noiz, euskal eleberraren sorrera bertan jartzeko tentazioa sortu badute ere, autua den genero horren deskripzioari gehiago egokitzen zaizkio beste ezeri baino.

Horrela, XIX. mendearen hasieran autu eta alegi itzulpenen bidez prosaren esparrua hedatzen hasten da. Ez dira, gainera, isolaturik gelditzen diren generoak. Autuak titulu berriak eskainiko ditu mendean barrena: Agustin Pascual Iturriagaren *Diálogos basco-castellanos para las escuelas de primeras letras de Guipúzcoa* (1842) edo Jean Duvoisin *Laborantzako liburua* (1858) lekuko. Berdin gertatuko da alegigintzarekin, ugarituz joango baita, nahiz eta aurrerantzean egile desberdinek neurtitza hobetsiko duten hizlauaren aurrean. Autu eta alegiei leienda batuko zaie Donostiako euskal festen sorrerarekin 1879an; izan ere, festa hauetako literatur lehiaketaren atal batek leienda edo tradizioaren batean oinarritzen diren kontaketa laburrak saritzen ditu. Batipat Donostiako euskal festek alderdi honetan eginiko ekarriari esker eta beste zenbait euskal festaren eskutik argitaratu zirenak bide, hogeita hamarren kontaketa labur inprimatu ziren lehen saria edo aipamenean bat eskuratzeagatik.

Gisa honetan prosaren barrutia zabalduz doan arren, eleberraren sorreraz hitz egiteko, gorputz sendoagoa aurkezten duten kontaketetara jo behar, dela 1870ean Jean Baptiste Dasconagerrek kaleratzen duen *Atheka-gaitzeko oihartzunak* izenekora, dela Jean Duvoisinek 1884-1885 urteen artean *Revue des Basses-Pyrénées et des Landes*en argitaratutako *Baigorriko zazpi liliak* izenekora, dela 1888an Jean Baptiste Elizanburuk kaleratutako *Piarres Adame* izenekora edo 1893an Resurreccion Maria Azkueren eskutik datorren *Lenengo irakurgaia. Bein da betikora*. Aipatu zerrenda ez da exhaustiboa, bai ordea, 1898a baino lehen argitaratutako kontaketa-prosaren erakuskari zabal eta adierazgarria.

Jean Baptiste Dasconagerren *Atheka-gaitzeko oihartzunak* euskal lehen eleberrizat jo izan bada ere (3), itzulpena da. *Les échos du Pas de Roland*

(2) Nahiz eta argirik ikusterik ez zuen izan mendearen azken laurdenerarte, harik eta *Betibat* aldizkariak atalka-atalka 1880an argitaratu zuen arte eta Durangon 1881eko datarekin liburu gisa kaleratu arte, mende hasierarako idatzita zegoen. Juan Antonio Mogel 1804an hil zen. Beraz, ordurako idatzita behar zuen. Angel Zelaientzatzat 1802rako burutua du Mogelek *Peru Abarca*: “Gauza bat, behinik behin, zihur dakigu: 1802.eko Otsailaren 26a baino lehenago egina zuela. Izan ere, fetxa honetan Vargas Ponceri bidali zion gutun batetan hori adierazten zion”. ZELAIETA, Angel: *Peru Abarcaren berrirakurtzea*, Kriselu, Donostia, 1979, 7. or.

(3) “Lafitte saluda esta obra como la primera novela que se haya escrito en vasco”. Ik. VILLASANTE, Fr. Luis: *Historia de la literatura vasca*, Editorial Aránzazu, Burgos, 1979, 2.ª edición revisada y completada, 169. or.

idazlanak jatorriz euskaraz idatzitako eleberri baten itzulpena zela zioen. Baina jatorriz euskaraz idatzitako eleberri hori ez zen inoiz agertu eta berez ezagutzen dugun *Atheke-gaitzeko oihartzunak Les échos du Pas de Roland*-en itzulpena da. Dasconagerrek berak egin ez zuen itzulpena, gainera; izan ere, besteren esku utzi zuen eta itzulpenak sortutako gorabehera frankoren ondotik argitaratu zen egun ezagutzen dugun testua.

Izendatu ditugun gainontzeko tituluak gogoan, 1898an *Euskalzale* aldizkarian *Auñemendiko Lorearen* atalka-atalkako argitalpenari hasiera ematean Resurreccion Maria Azkuek esana dakargu:

“Auxe da euskeraz egin dan lenengo irakurgaia. Au baiño aurrerago jaio direnak, batzuk erdiz-erdizean baiño eztira agertu (*Batxi guzur, Peru Matraka ta Pedranton* da besteren bat); beste batzuk irakurgaia baiño irakurgaitxuaren izena egokiagoa edo aiutuagoa dabe” (4).

Azkuek Txomin Agirreren *Auñemendiko Lorean* jartzen du euskal eleberraren sorrera, garai hartan eta baita beranduago ere, besteren artean, genero honen izendapenerako erabili zuten hitza erabiliz: irakurgaia. Gainontzekoak edo “erdiz-erdizean” agertu dira (5) edo “irakurgaitxu” izendapena egokiago dute. Ez zebilen oker. “Irakurgaitxu”-tzat jotzen dituenak izendatzen ez ditueenez, ez dago zehatz-mehatz jakiterik zeintzuk zituen gogoan baiezpene hori egitean. Dena den ez zuen hutsik egin. Begi bistakoa da luzera darabilela irizpidetzat. Ez da Azkuek asmatutako irizpidea, ezta Azkueren garaian gainditurik zegoena ere: luzera erabili da kontaketa-generoak elkarrengandik bereizteko bide moduan.

Eleberria mugatzeko egin da saio franko. Saio hauen emaitzetatik ez da sortu ordea, gogobeteko mugaketarik. Ezin aurki daiteke bakar bat ahobatez onartzen denik, nola eta ez den mugagabetzat jotzen duena (6). Genero mugagabea baino muga estuagorik jartzeko biderik eman ez duenean, mugaketa orori ihes egiteko ahalmena erakutsi duela ondorioztatu behar. Bere ibilbide askeak hesi oro gaudituz du. Kritiko eta azterlariek kanpotik nahiz barnetik atzeman dute eleberria gainontzeko kontaketa-generoetatik bereizteko. Luzera bezalako kanpo-ezaugarria hartu dute irizpidetzat edo eta pertsonaiei emaniko tratamendua bezalako barne-ezaugarria. Mugaketa-ekintzan egindako hurbilpenak izatetik ez dira igaro. Ez dago bete-betea den eleberraren definiziorik.

(4) *Euskalzale*, II, 1898, 12. or.

(5) Azkuek berak idatziak dira aipatzen dituen tituluak. *Batxi guzur*-en atal batzuk *Euskalzale* aldizkarian eman zituen (I, 1897). *Peru Matraka ta Pedranton*-enak *La Abeja* aldizkarian (1889-1890) “Ezti-Abauak” goitzenaren azpian ezkutatu bere burua. Egitura irekia aurkezten dute bi kontaketek. Atal bakoitza kontaketen izenburuek izendatzen dituzten pertsonaien ibilerak osatzen du: atal berri bakoitza pertsonaia berdinen ibilera berriekin burutzen da. Honenbestez, ez da harrigarria egileak berak “erdiz-erdizean” argitaratutakotzat jotzea.

(6) Ik. ROBERT, Marthe: *Novela de los orígenes y orígenes de la novela*, Taurus Ediciones, Madrid, 1973. “El género indefinido” izenburua darama lehen atalak.

Goraxeago esan den bezala, gogo oro asetzeko gauza izan ez den arren, luzeraren irizpidea erabili da eleberria mugatzeko (7). Mugarri finko, hertsia eta mugiezinak jartzeko ahalmena ezin eman dakioke luzeraren irizpideari, bai ordea hala-moduzko mugariak jartzeko beste, norabidea erakusteko beste. Badirudi eleberriek kontaktzen dituzten istorioek orrialdeak eskatzen dituztela beren garapenerako. Dirudienez, Azkue ohartu zen honetaz eta bere *Bein da betiko* (1893), tituluaren aurretik "lenengo irakurgaia" zeramala argitaratua bazuen ere, "irakurgaitxu"-an utzi zuen 1898an, *Auñemendiko Loreari* eskaintzeko lehen irakurgaia izatearen ohorea.

Auñemendiko Lorea heldu aurretik jatorriz euskaraz idatzitako kontaketa guztiak dira laburrak. XIX. mendean idatzitako kontaketarik luzeena *Auñemendiko Lorea* da, modu nabarmenean gainera, eta, hala ere, ez da luzea.

Dena den, eleberriaren hasiera lekutzerakoan, hitz-kopuruaren irizpide hutsen gelditzea arinegia izan daiteke. Osa dezagun, beraz, berau, beste kanpo-ezaugarriren batekin barne-ezaugarrietara jo baino lehen. Luzeraren irizpideari beste kanpo-ezaugarri hau erants diezaiokegu: kontaktak idazlearen idaztekin-tzan hartzen duen tartea. Txomin Agirrek kontaketa-prosari heldu aurretik euskal idazle desberdinek adierazpen-modu honi eskainitako arretaz ari gara, hain zuzen ere.

Jean Duvoisinek eta Jean Baptiste Elizanburuk lehentxoago aipatutako kontaketak besterik ez zituzten argitaratu. Ezin esan daiteke generoari jarraipenik eman ziotenik.

Euskalgintzan fruitu ugari eman zuen Duvoisinentzat kontagintza ez zen izan, ez arretagune nagusia ezta eskerronekoena ere. Duvoisin ez zen iritsi Fénelon-en *Aventures de Télémaque*-ren (1699) itzulpena bukatzera; are gutxiago, itzultitakoa argitaratzera. XX. mende honen azken alderarte ez du aurkitu edizio-prestatzailerik (8). Duvoisinek *Baigorriko zazpi liliak* kontaketaekin zorte hobea izan zuen: *Revue des Basses-Pyrénées et des Landes* aldizkariak argitaratu zuen, baina ez zuen liburu gisa kaleratuta ikusterik izan. XX. mende honen azken urteak heldu zaizkio liburu-mailako plazaratzea lortu orduko (9). Zinez, ez da idazle baten lana balioztatzeko modurik aproposena eta aipatu gorabeherak nekez bihur daitezke gogo-pizgarri. Edo etsi zuelako edo beste mota bateko lanei lehentasuna eman zielako, Duvoisinek ez zion tarte handia-gorik egin kontaketa-ri.

Duvoisinek eta Elizanburuk erretratu desberdinak projektatzen dituzte, nola bataren eta bestearen testugintzaren neurrien ikuspuntutik, hala testugintza

(7) Azkencan E.M. Forster gutxi-gorabeherako luzera mugatzera iristen da: "aunque tal vez nos atrevamos a añadir que la extensión no debe ser inferior a las cincuenta mil palabras". Ik. *Aspectos de la novela*, Editorial Debate, Madrid, 1983, 12. or.

(8) Ik. FÉNELON-DUVOISIN: *Telemake. Ulisen semearen gertakuntzak*, Elkar, Donostia, 1988. Patri Urkizuk prestatutako edizioa.

(9) Juan San Martinek prestatutako edizioa Elkar argitaletxeak 1987an argitaratu zuen.

horrek argia ikustean ezagututako zortearen ikuspuntutik. Elizanbururen idaztekinzaz esker hobeja jaso zuen inprentan, itxura batean behintzat. *Piarres Adamek* aldizkari-mailako atalka-atalkako argitalpenaz gain, 1888an (10) liburu gisakoa izan zuen. Elizanburuk *Piarres Adameren* bukaeran agindu ere agindu zuen jarraipena, hots, beste liburu bat edo gehiago (11). Ez zen iritsi, ordea. Elizanburu ez zen izan idazle oparoa ez hizlaur, ez neurtitzez.

Arras bestelako aurkezten zaigu Resurreccion Maria Azkue. Ugaria da benetan. Ugaria ez-ezik, ikerketaren eta idaztekinzaren barruti desberdinak jorratzen dituena. Kontagintza soil-soilik begiraturaz, berehala atzematen da Duvoisinek eta Elizanburuk baino askoz gehiago garatu zuela adierazpen-modu hau. Azkuek “erdiz-erdizean” argitaratu zituen kontaketa laburrei *Bein da betiko* eransten die, beranduago, *Ardi galdua* (1918), laburra, halaber. Luzeena, luze samarra gainera, Euskaltzaindiak bultzatuta plazaratu da 1989an: *Latsibi*. Edizio honen hitzaurreak 1930. urte inguruan kokatzen du idazketa-garaia eta azal-hegalean esaten zaigunez “Azkue esperó toda la vida a que apareciera al-gún mecenas que financiasse su obra, pero al parecer infructuosamente”. Azal-hegal horrek berorrek idazlanaren izaeraz zenbait argitasun ematen ditu: “es una obra de carácter narrativo” eta aurreraxeago, berriz, honela dio: “*Latsibi*, podría ser calificada de «novela», aunque con algunas restricciones” (12).

Honela bada, Txomin Agirre joko genuke lehen euskal eleberrigiletzat. Agirre da lehen euskal idazlea eleberriak eskatzen duen luzera-modua erakusten duten lehen hiru idazlanak plazaratzen dituena: *Auñemendiko Lorea* (1898), *Kresala* (1906), *Garoa* (1912). Laugarren baten lehen kapituluak ere argitaratu zituen: *Ni ta ni* (13). Azkuek *Ardi galdua* plazaratu orduko plazaratuak zituen guztiak.

Agirreraren idaztekinza ez zen mugatu eleberrigintzara, ezta, kontzeptu zabalago batera joaz, kontaketa ere. Irakurgetara gainera (egun eleberri izendatzen ditugunak), berak erabilitako izendapen-modua jarraituz, ipuinak, izkirimiriak, irakurkizunak, hitz neurtuak, itzulpenak, hitzaldiak, sermoiak idatzi eta argitaratu zituen. Baina, XX. mende honen bukaeratik begiraturata, zalantzarik gabe, Agirre eleberrigilea nagusitu da, haren eleberriak izan baitira bizi-iraupenik sendoena lortu dutenak. Eleberriak izan dira denboraren igarotzeak dakarren higadura gaitutuz, arrazoiak arrazoi eta zirkunstantziak zirkunstan-

(10) Ik. LARZABAL, Frédéric Batiste: “J.B. Elissanburu eta Oxalde, bi gorri. I. Elissanburu” in *Ekaina. Revue d'Etudes Basques*, Editée par l'Association culturelle Amalur, n.º 15, 1985, 161-162. orr.

(11) “(Denbora laburrik barnean, berriz hasteko xedea dugu mintzatzen Piarres Adameren gaztetasuneko, bai eta ere zahartasuneko hitztorio zenbaitez.)”. ELISSAMBURU, Jean Baptiste: *Piarres Adame*, Klasikoak Saila, 5, Elkar, Donostia, 1986. Ibon Sarasolak prestatuturiko edizioa.

(12) AZKUE, Resurreccion Maria: *Latsibi*, Euskaltzaindia, Bilbao, 1989. Edizio-prestakuntza: Mirari Alberdi, Labayru Ikastegiko “Mikel Zarate” Mintegia.

(13) *Euskal-Esnalea*, VII, 1917, 169-173, 200-203, 210-215. orr.

tzia, "irakurgai" izaten jarraitzen dutenak eta garai baten mundu-ikuskerara eta idazkera-moduaren adierazpen biziak.

Orain arte azaldutakoa, kanpo-ezaugarrietan barrena egindako ibilbidea izan da. Kontaketa-prosa erabiliz burututako idazlanak aurkezten zuen luzeran oinarritu da lehen irizpidea, luzeran oinarritutako irizpideari beste hau erantsi zaio: zentzu testimoniala baino harantzagokorik ematen ez duen titulu bakarra gainditzea, edo bestela esan, generoari jarraipena ematea. Agirre da lehenbizikoa euskal eleberrigilea irizpide horiek jarraituz, Agirre delako eleberriak eskatzen duen luzera-moduaren barnean hiru idazlan argitaratzen dituen, beste inor baino lehen. Honelako baiezipen batek, jadanik esan denez, badu zorrik konbentzioekin. Agerian gelditu da XIX. mendearen hasieraz gero hizlauen barrutia zabaltzen hasia zela, baina eleberriaren hasiera data, titulu eta egile bati atxikitzea ez dirudi Agirreren *Auñemendiko Lorea* aurretik egin daitekeenik, erabilitako irizpideen arabera: kontaketa-prosaz baliatuz burututako idazlanaren luzera eta idazlanen kopurua.

Hitzaldi honen hasieran ezarri dugun bidean aurreratzeko, jo dezagun *Auñemendiko Lorearen* barne-ezaugarrien deskripziora. *Auñemendiko Loreak* kristau-fedearen garaipena irudikatzen du Auñemendi mendietan eta Auñemendi mendi hauei balio sinekdotikoa emanaz Euskal Herri osoan. Garaipen hori irudikatzeo Riktrudis pertsonaiaz baliatzen da Agirre. Riktrudis da Auñemendiko Lorea, edertasunak ezaugarritzatzen duen pertsonaia protagonista, kristau-fedearen edertasuna irudikatzeo erabiltzen den bitartekoa. Riktrudis ederra da, zintzoa, aingeruak langoa, usoa. Projektatzen duen edertasun honek, besterik gabe, lortuko du gesta epikoa: kristau-fedearen garaipena. Tamaina horretako gesta bere edertasuna erakutsiz egonaz burutzen du. Ez du bidaiara arrakatsurik egin beharrik auñemenditarren esku jartzeko betiko zoriona agintzen dien ondasuna. Riktrudis kristaua, kristautasun honen edertasuna erakutsiz egon dago harik eta edertasun horrek Portun euskal agintari fede zaharrekoa liluratzen duen arte. Horra hor, Riktrudis heroearen gesta, Portun kristautu, fede zaharreko agintaria kristautu eta modu honetan ondasun neurtezina jarri auñemenditarren eskuetan: kristau-fedea, betiko salbazioa agintzen duen ondasuna. Riktrudisek erdietsitako garaipena gozatuko dutenak ez dira bere etxe-koak; ez da maila pribatuan gelditzen den garaipena; aitzitik, herri osoarentzat, auñemenditar guztientzat lortutakoa, nahiz eta bere herriedeak ez izan eskaera luzatu diotenak. Izan ere, berezi samarra da Riktrudisek aldaketa protagonizatzeo darabilen modua: ez du ekintzarik burutu beharrik izan. Riktrudis ez dabil etxerik-etxe fede berria zabaltzen, edo ez du gerraterik sortzen fede zaharrekoak kristautzeo, edo... Egonaz, bere edertasuna erakutsiz egonaz burutzen du aldaketa: kristau-fedearen garaipena lortu Auñemendi mendietan. Bere senar Adalbaldo lurperatuta zegoen tokian otoitzean ari zela, Portun hurbilduko zaio, auñemenditarrek hil zuten bere senar Adalbaldo frankotarrari azken haizkorakada eman ziona, hain zuzen ere. Hilerri honetan Riktrudisek eta Portunek izandako elkarriketaren ondotik, "Portun, emakume donea azkenen-

go ikusi ebanetik laster bere erruak ezaguturik, kristiñau egin zan, eta arako done Pablo baten gisara, zar-zarra zala bere, erririk-erri ebillen Iesukristoren legea zabaltzen, bere gaztetako gaiztokeri guztiak autortuaz. Riktrudisegaz gura eban bizi zeruetan” (14). Edertasunak, kristau-fedearen edertasunak lortutako miraria da. Kristau-fedearen edertasuna erakusten egon den Riktrudisek azke-nean erdietsi du bere mezua heleraztea: Portun euskal agintari fede zaharrekoak entzun du.

Edertasunak mugatzen du Riktrudis, frankotarren kontrako sentimenduek eta fede zaharrak Portun... eta *Auñemendiko Loreako* pertsonaien mundua zabaltzen denean, bigarren mailakoak ere atzemateko, protagonista-antagonistak erakusten duten karakterizazio-modu simple berberaz jantzen direla begi bistakoa da: leialtasunak mugatzen du Pedro Mari morroia, desleialtasunak, berriz, Lope Nagi morroia. Edertasuna, frankotarren aurkako gorrotoa eta fede zaharra, leialtasuna, desleialtasuna... kualitate bakarrera mugatzen da pertsonaia. Ez dira pertsonaiak, ez dute hezur-haragizko pertsonen antzik, ez dira gizakiak, ez gizabanakoak, gizakiok kontraesanak ditugulako, antinomiak gudan bizi direlako, aldarteen arabera jokatzeko dugulako... hitz batean, gizakiaren konplexutasun psikologikoa sinplifikaturik agertzen da; izan ere, pertsonaia ezaugarri bakar baten arabera, eta horren arabera bakarrik, jokatzeko jartzen da gainontzeko alderdiez abstrazioa eginaz: edertasuna, leialtasuna, desleialtasuna... Ezaugarri horietako bat irudikatzen bitarteko bihurtzen da pertsonaia. Hori da bere eginkizuna kontaktetan eta ez da garatzen beste alderdirik.

Idea bat irudikatzen darabiltzan pertsonaiok VII. mendean kokatzen ditugileak. Aldaketa garrantzizkoa dakarren VII. mendean bizi dira auñemenditarrek, jentiltasunetik kristau-sinismenerako iraganbidean murgildurik dagoen mendean. Frankotar eta auñemenditarren arteko borrokak, kristauak diren frankotar eta fede zahardunez eta berridunez osatuta dagoen auñemenditarren arteko gatazkak pil-pilean dituen garaia da. Baina Agirreren *Auñemendiko Loreak* ez du Euskal Herriko VII. mendearen kronikarik egin; izan ere, pertsonaien izaera eta ekintzak ez dira aurkezten giro historiko jakin batean txertaturik, oso bestela baino: modu sinplean, dikotomikoan eta manikeoan. Ez da giro historikoa xehe-xehe aztertzen, are gutxiago pertsonaien jokabideak zirkunstantzia historikoekiko harremanean arakutzen. Hain gatazka bortitzen azpian bizi den gizarteak aurkez zezakeen konplexutasuna sinplifikatu egiten da *Auñemendiko Lorean*. Gizakien jokabideetan ez du eraginik giroak eta, honen bestez, ez dago koordenada historikoetan kokatu beharrik.

Riktrudis, *Auñemendiko Loreako* protagonista, izaki perfektua da: ez dauka ikasi beharrik, ez hobetu beharrik, ez ezer bilatu beharrik, ez galderarik, ez zalantzarik. Ez du inolako gatazkarik ez bere buruarekin, ezta munduarekin ere. Erabat konformista da. Erantzunak ditu. Honela bada, egonean dago bere eder-

(14) AGIRRE, Txomin: *Auñemendiko Lorea*, Klasikoak Saila, 65, Ostoa, Donostia, 1998, 173. or. Ana Toledok prestatutako edizioa.

tasuna erakutsiz. Bada, ordea, *Auñemendiko Lorean* bere erraiekin eta munduarekin konforme bizi ez denik. Ezin izan zitekeen beste modu batean; gairontzean, ez baikenukeen izango istoriorik. Pertsonaia hori Portun da. Fede zaharrekoa izaki, ez du erantzun zuzenik emango dion kristau-federik. Txomin Agirrereren eleberrietan kristau-fedeari tinko atxikirik bizi direnak bakarrik dauzkate erantzun zuzenak. Horrela, fede zaharrari eusten dion bitartean, Portun kondematuta dago noraezean ibiltzera, huts egitera. Kristau-fedea besarkatu arte, han-hemenka liskarrak, gatazkak, borrokak eta zer-esanak sortzen ditu antagonistak. Zinez, han-hemenka sortzen ditu: Aitz barrengo eliz atarian edo oraindik mugagabeago gelditzen diren lekuetan. Salaketa latzak entzungo dira istorioan barrena, eliz ataritatik datozenak, Auñemenditik, eta abar, baina gertaera lazgarrien eragile izango diren liskar eta zer-esan horien sor-lekua ez da zehazten, ez da ñabarduraz betetzen, ez da partikularizatzen. Mugagabea ematen da eta zer-edo-zer mugatzera heltzen denean izen propioaren jabe izatera iristen da gehienez. Banakotzeko ahaleginik nagusia izen propioaren bidez izendatzea da. Beraz, orokortasunak menderatzen du *Auñemendiko Lorea*. Oso modu orokorrean aurkezten diren koordenada narratiboak ditu euskarri.

Idazlanean barrena egindako ibilbide honen ondotik ez da zaila ondorioztatzea *Auñemendiko Loreak* eleberriarren deskripzioari ez diola erantzuten. Hau da, honelako eraketa erakusten duen testua ezin izan daitekeela eleberri. Edo bestela esan, eleberria genero gisa deskribatu denean, kontaketa-forma honen ezaugarri bereizletzat jo diren markak ez dituela aurkezten *Auñemendiko Loreak* eta, honenbestez, ezin koka daitekeela eleberriarren barrutian. Ez litzateke funtsik gabeko ikuspegia.

Orain artekoan, izenburutik bertatik hasita, *Auñemendiko Loreak* irekitzen duela euskal eleberrigintzaren ibilbidea erakutsi nahi izan dugu. Ihardunaldia- ren hasieran iragartzen genuen aldeko arrazoiak ez-ezik, kontrakoak ere azalduko genituela. Kontrako arrazoiei, kontrako argumentuei heltzeko une egokia izan daitekeenez, gatozen *Auñemendiko Loreari* eleberri izaera kentzera. Hona hemen ezabaketa horren arrazoi nagusia. Bada eleberriarren azterlaririk berau mugatzean planteamendu-modu hau egiten duenik: eleberria aurrekoak diren kontaketa-aren beste forma eta beste generoetatik bereizten da pertsonaia eta beren inguru banakotzeari eskaintzen dion arretagatik (15). Ez da azterlari isolatu baten eskutik datorren eleberriarren mugaketa. Eleberriarri eskainitako hainbat azterketatan gisa honetako ezaugarriak atxikitzen zaizkio: eleberriak gizakia bizi den giroan aurkezten du eta horregatik giroaren aurkezpenak balio garrantzitsua eskuratzen du, garaiko ohiturak, pertsonaiaren bizitzako gauzarik

(15) J. Souvagek Ian Watt-ek egindako bereizketa bat jasotzen du: "Llegados aquí podemos considerar brevemente dos de las principales características por las que, según Ian Watt, la novela se distingue de otros géneros y otras formas anteriores de la narrativa, a saber, «la cantidad de atención que habitualmente presta... a la individualización de sus personajes y a la detallada presentación de su entorno»". SOUVAGE, J.: *Introducción al estudio de la novela*, Editorial Laia, Barcelona, 1982, 113. or.

nimiñoenak, egoera bat ezaugarritzatzen duten faktorerik txikienak tokia du. Premisa hauek jarraituz, *Auñemendiko Lorea* ezin izenda daiteke eleberri. Agirrek *Auñemendiko Lorea*ko koordenada narratiboak banakotzea hastapen-hastapenetan utzi du: izen propio baten jabe egin ditu pertsonaiak eta beren nortasuna mugatzen duen ezaugarriren bat atxiki die, beste hainbeste eta ez gehiago egin du gertaera-leku eta garaiarekin. Pertsonaia eta bere ingurunea banakotu gabe gelditzen da.

Kontrako argumentu honen aurka ere azal daiteke. Hara. Pertsonaiak eta beren ingurunea banakotzeari arreta eskaintzea ez da eleberri deitu den testu ororen ezaugarri, eleberri-modu batena baino, eleberri errealistarena, hain zuzen ere. Zinez, ez da edozein eleberrigintza-modu eleberrigintza errealista, bai zik eta eredu eta erreferentzi puntu saihestezina. Zentzu honetan errealismoa eleberrigintzaren urrezko arotzat jo daiteke. Eleberri errealistak munduaren ikuspegi feudalarekin erabat hautsi eta kontzientzia modernoak dakarren mundu-ikuskeraren berria adierazten du. Kontzientzia moderno honek gizabanakoak diren pertsonen arteko harremanak ditu oinarri.

Eleberri modernoak partikularismoa, indibidualismoa, berezitasuna, banakotasuna ikusten du. Gizaki bakoitzak bere egia du. Tipo eta abstrazioak aurkezten zituzten historia eta mataza-modu tradizionalak arbuaiatz errepresetatzen du errealtatea eleberri modernoak. Pertsonaia banakotasun moduan eraikitzeari arreta eskaintzen dio, pertsonaia honen biziguneak xehetasunez jantzen ditu, pertsonaia honek fikzioan bizi dituen abenturen denboraren berri astiro-astiro ematen du. Ñabardura eraikuntza-euskarri da... (16)

Kontatutako historiiek ehotuz doazen matazek gizabanakoak aurkezten dituzte errealismo modernoan, zirkunstantzia berezitan bizi diren gizabanako bereziak eta ez giro-modu orokorrean bizi diren tiporrorrak.

Eleberri errealistak nork, zer, non eta noiz egiten zuen xehe-xehe azaltzen zuen eta gisa honetan gizarte baten kronika egiten zuen, ez modu dokumental batez, jakina, baizik eta modu sinboliko eta mitiko batez.

Eleberri izendatu dugun testu orok ez ditu, ordea, giza jokabideak aztertu, ez du gizartearen azterketarik egin, ez du istoriorik kontatu, ez du mundu jakin eta mugatu batean garatzen den heroe nobelesko baten historia kontatu, ez die nork, zer, non, noiz galdetzaileri xehe-xehe erantzun. Ez errealismo moderno horren aurretik, ez ostean. Ez Ertaroko abentura-liburuak, ez mende honen lehen hamarkadatan ematen den iraultza nobeleskotik sortzen diren tituluak. Ertaroko abentura-liburuak ordena feudalaren produktu dira, XX. mende honen

(16) Errealismo moderno honetan I. Watt-ek dioenez, "les personnages de l'histoire et la scène de leurs actions devaient être situés dans une perspective littéraire nouvelle: l'intrigue devait se jouer entre individus particuliers, dans des circonstances particulières, contrairement à ce qui se passait d'habitude autrefois, où des types généraux d'humanité se détachaient sur un fond déterminé d'avance par une convention littéraire appropriée". WAT, I.: "Réalisme et forme romanesque", in *Littérature et réalité*, Editions du Seuil, Paris, 1982, 14. or.

lehen hamarkadetakoak mende-mugan hezuramitzen doan krisiaren produktuak.

Eleberria ez da gor eta mutu gelditu gizakia eta beronen kezken aurrean, gizartea eta beronen ibilbidearen aurrean. Malgutasun ikaragarria erakutsiz egokitu egin du idazkera atzematen duen errealitate berria adierazteko. XIX-XX. mendeen arteko mugan azaleratzen den krisia ezin utzi zezakeen erantzunik gabe. Errealismotik urrutiratuz erantzun zion. Eleberriak istorioak kontatzeko eginkizuna utzi egiten du sentzazio eta inpresio batzuen berri emateko, istorioa ordenatu eta modu ulergarrian ematen zigun kontalari orojakilea desagertu egiten da, nortasun jakina eta ñabarduraz betea zuen pertsonaiaren tokia edozeinek hartzen du, denbora kronologikoaren tokia, berriz, denbora subjektiboak...

Beraz, errealismo modernoaren erreferentzi puntutzat hartzen den heinean bakarrik ukatuko litzaioke eleberria izatea *Auñemendiko Loreari*, baina errealismo modernoaren erreferentzi puntutzat hartzen bada, beste askori ere ukatu beharko litzaioke izaera hori, nola errealismo horren aurretik, hala ondotik.

Zirkunstantzia berezitan bizi diren gizabanako bereziek eraikitzen zuten mataza eleberri errealistan, nork-zer-noiz-non galdetzaileri xehetasun eta ñabarduraz beteta erantzuten zien; arras bestelakoa da eleberrigintza hau iraultzen duenak hartzen duen norabidea eta eleberrigintza antierrealista honi garaikide zaion euskaldunak, berriz, modu orokorrean erantzuten die aipatu galdetzaileri.

Biak urrutiratzen dira ereditik, nola errealismoaren ondoren subjektibizazio-prozesu batera lerratzen den eleberrigintza, hala Agirre eta bere garaikideena, batzuen eta besteen eredu-hausketak edo eredu jarraitzeari uko egiteak zer-ikusirik ez duen arren. Ereduaren hausketak edo eredu arbuiatzeak ez du zer-ikusirik, Agirreraren *Auñemendiko Lorea* errealismo modernoaren ikuspegira oraindik iritsi ez delako eta XIX-XX. mende-mugan gatzatutako krisiari erantzuten diona errealismo modernoaren ikuspegitik igaro ondoren beste mundu-ikuskeraren baten adierazle delako. Ideiak ez daude argi eta garbi, aitzitik erabat nahasirik; XX. mendeko gizakiak ideia nahasiak dituzenez, ideia nahasiez baliatuz egingo du eleberria eleberrigile antierrealistak. Horra hor XX. mendearen lehen hamarkadetan eleberri errealistaren patroiarekin hausten dutenen mundu-ikuskerara.

Agirrek, ordea, ideiak argi eta garbi zituen eta ideia argi eta garbiez baliatuz burutu zitzakeen bere eleberriak. Ideia ziurretan oinarritzen zen mundu batean bizi zen. Eta errealismoaren ikuspegia azaleratzen du. Errealismoarena, bai, baina ez partikularismoa, indibidualismoa, berezitasuna eta banakotasuna dakarrenarena. Hitz batean, berea ez da errealismo modernoaren, errealismo eskolastikoa baino. Ertaroko errealista eskolastikoen mundua erakusten du: ti-poak, motak, klaseak eta abstrazioak dira benetako "errealitateak" eta ez zen-

tzuek somatzen dituzten objektu partikular edo konkretuak (17). XVIII-XIX. mendeetan barrena adierazi zen errealismo modernoaren ikuspegia alboratu, kontzientzia modernoak adierazi zuena arbuaiatu eta errealismo eskolastikoaren mundu-ikuskerari ematen dio bizitza. Agirrek denbora modernoetan idatzi zituen bere eleberriak, baina munduan kokatzeko duen modua ez dator bat garaiarekin. *Auñemendiko Lorean*, baita *Kresalan* (1906) eta *Garoan* (1912) ere, tipoak, klaseak, unibertsalak, abstrazioak daude. Pertsonaiak, gertaerak eta beraien garapen-zirkunstantziak ez dira konkretatzen. Pertsonaia-tipoak lekudenborazko koordinada orokorretan burututako ekintzak dituzte euskarri eleberrioak. Azkenean tesiak jartzeko eta berauek argumentatu ostean korolariorak ateratzeko bitarteko du kontaketa.

Agian ez dugu gaurko ihardunaldi honetan tesia behar beste argumentatu. Agirrek euskal izaerak izan beharko lukeena mugatzea zuen xede eta horretarako arrazonomendu-modu eskolastikoaz baliatu zen, guk, berriz, *Auñemendiko Lorearen* mendeurrenean euskal eleberrigintzaren mendeurrena ere ospatzen ari garela “frogatzea” genuen helburu eta bide beretsua jarraitzea nahi izan dugu. Ez genuen egingo Agirreraren argitasunarekin, ziurtasunarekin eta maisutasunarekin. Norgehiagoka horretan sartzea galtzaile ateratzeko besterik ez da. Hark ez bezala lizentziaren bat edo beste ere hartuko genuen. Haatik, korolariora goaz. Anakronikoa izatea lepora dakioke *Auñemendiko Loreari*, erreialismo-naturalismoaren garaian sortua, XX. mendeko iraultza nobeleskoaren atarian, ez da kontzientzia modernoaren azalpen izatera heltzen. Abstrazio-mailatik jeitsi eta objektu berezi, partikular, konkretuena oraindik eriden ez duen mundua agertzen du. Mundu horretan bizi zen, ordea, Agirre, eta mundu hori adierazi zuen mende batzuk lehenago beste batzuek egin zuten bezala, Ertarokoek kasu, eta beste hauen sorkariak ere, zirkunstantzi berezitan bizi diren gizabanakoak ez ekarri arren, eleberriz izendatu ditugu. Beraz, koordinada narratiboak banakotu ez dituzten kontaketak eleberriz deitu direnez, Agirrerena ere dei daitezke. Ez da harrigarria gero, eleberriz genero moduan mugatu ezinik ibiltzea eta egun oraindik gogobeteko definiziorik ez izatea. Generoaren ibilbide askearen ondorio da. Hala, hizpidea sortu digun “irakurgetz”a, *Euskalzale* aldizkariak deitutako “irakurgetz edo roman” lehiaketa irabazi zuen *Auñemendiko Lorea* irakurgetza, bere egile Txomin Agirrek jarri zion izendapena, egun horren ordezkotzat erabiltzen dugunagatik ordezkotuz, eleberriz izendatu ahal izan dugu. Eta bere lehen mendeurrena bete duen honetan euskal eleberrigintzaren mendeurrenara zabaldu ospakizuna.

(17) “Par un paradoxe qui ne surprendra que le néophyte, le terme «réalisme» en philosophie s’applique en toute rigueur à une vision de la réalité diamétralement opposée à celle de l’usage commun. C’est la vision des réalistes scolastiques du Moyen Age: les universaux, classes ou abstractions, et non les objets particuliers ou concrets de la perception des sens, seraient les vraies «réalités»”. WATT, I.: “Réalisme et forme romanesque” in *Littérature et réalité*, 15. or.